

Педагогічні умови формування професійної успішності майбутнього вчителя в освітньому середовищі ЗВО

Т. В. Скорик

Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка, Чернігів, Україна
Corresponding author. E-mail: tamskorik@ukr.net

Paper received 24.08.20; Accepted for publication 12.09.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-PP2020-236VIII94-16>

Анотація. На основі аналізу сутності понять «педагогічні умови» та «професійна успішність вчителя», визначено та обґрунтовано найбільш сприятливі педагогічні умови формування професійної успішності в умовах освітнього середовища закладів вищої освіти. Розкрито сутність найбільш важливих педагогічних умов на засадах поліпарадигмального підходу, як організаційні та змістові чинники професійної підготовки майбутнього вчителя, що впливають на осмислення та рефлексію професійної діяльності, становлення її компонентів. Реалізація запропонованих педагогічних умов забезпечить становлення компонентів професійної успішності, якість підготовки конкурентоспроможних та самодостатніх учителів.

Ключові слова: Педагогічні умови, професійна успішність, майбутній вчитель, освітнє середовище, професійна підготовка.

Вступ. Соціально-економічні реалії українського суспільства зумовлюють необхідність підготовки освічених та успішних фахівців, здатних до швидкої адаптації в мінливих умовах життєдіяльності. Вчитель у цьому процесі виконує провідну роль, тому підготовка вчителя у ЗВО має спрямовуватись на становлення вчителя як професіонала високого рівня, здатного досягти успішності у педагогічній діяльності. Постає необхідність у визначенні найбільш ефективних педагогічних умов, що забезпечать реалізацію становлення професійної успішності майбутнього вчителя у освітньому середовищі закладів вищої освіти.

Короткий огляд публікацій по темі. Проблеми трактування сутності поняття «педагогічні умови» приділяли увагу багато дослідників: В. Андреев, Ю. Бабанський, А. Вербицький, М. Данилов, А. Дьомін, В. Загвязинський, М. Зверева, І. Зязюн, Н. Іпполітова, Н. Кузьміна, Б. Купріянов, Н. Михайлова, І. Підласий, О. Пехота, С. Рубінштейн, В. Сластьонін, І. Фролов, А. Хуторський, Н. Яковлева та інші.

Більшість авторів дотримуються думки, що педагогічні умови спеціально створюються в освітньому процесі з метою підвищення його ефективності, узгодження його компонентів або реалізації певних інновацій. Зокрема, педагогічні умови: сприяють реалізації змісту навчання, оптимізують форми, методи, підходи, технологію організації навчального процесу як цілісної системи (І. Підласий, 1996 р.) [14, с. 280]; виступають як сукупність внутрішніх параметрів і зовнішніх характеристик, що забезпечує високу результативність навчального процесу і відповідає психолого-педагогічним критеріям оптимальності (В. Манько, 2000 р.) [9]; як компонент педагогічної системи, що відображає сукупність внутрішніх (розвиток особистісного аспекту суб'єктів освітнього процесу) і зовнішніх (реалізації процесуального аспекту системи) елементів, які сприяють її ефективному функціонуванню і подальшому розвитку (Н. Іпполітова, 2000 р.) [4]; як результат цілеспрямованого відбору, конструювання та застосування елементів змісту, методів (приймів), а також організаційних форм навчання для досягнення цілей (В. Андреев, 2000 р.) [1, с. 124]; як сутність педагогічних вимог, дотримання яких у процесі навчання дозволяє цілеспрямовано та суттєво змінити його результат (О. Бережнова, 2003 р.) [2]; як система певних форм, методів, матеріальних умов, ре-

альних ситуацій, що об'єктивно склалися чи суб'єктивно створені, що є необхідними для досягнення конкретної педагогічної мети (І. Зязюн та О. Пехота, 2003 р.) [13]; як об'єктивні можливості змісту, форм, методів та матеріально-просторового середовища, спрямовані на розв'язання поставлених у педагогіці завдань, які свідомо створюють в освітньому процесі, а їхня реалізація забезпечує найефективніший перебіг цих процесів, в основі яких лежить діяльність [15].

Детальний аналіз поняття «педагогічні умови» було зроблено А. Литвин та О. Мацейко [7]. Автори зазначають, що це поняття стосується різних аспектів складових процесу навчання, виховання і розвитку, також може вживатися стосовно цілісного навчально-виховного процесу при характеристиці педагогічної системи або окремих її сторін чи елементів. Дослідники підтримують позицію науковців Ю. Бабанського, М. Зверєвої, І. Зязюна, Н. Іпполітової, О. Пехотич та інших, які пов'язують педагогічні умови з конструюванням освітньої системи, в якій вони виступають одним із її компонентів або чинником, і визначають педагогічні умови як «комплекс спеціально спроектованих генеральних чинників впливу на зовнішні та внутрішні обставини навчально-виховного процесу й особистісні параметри всіх його учасників» [там же, с.56].

У межах нашої наукової розвідки доцільним є аналіз позицій дослідників щодо трактування поняття професійної успішності вчителя. Так, О. Єрофеева визначає професійну успішність учителя як спосіб виконання професійної діяльності на основі глибоких знань свого предмету, відповідності змісту професійних дій позитивним педагогічним результатам [3]; Н. Кисельова наголошує, що успішність учителя - це суб'єктно-особистісний стан професіонала, що характеризується проживанням особистісних досягнень у контексті історії його професійної діяльності й виникає на ціннісній основі прагнення до педагогічного успіху та майстерності [5].

Погоджуючись із думкою авторів, ми визначаємо професійну успішність вчителя як процес і результат професійної діяльності, що характеризується стійкою спрямованістю на професійний саморозвиток та професійні досягнення, цілепокладанням та ціледосягненням, що має позитивну зовнішню та внутрішню оцінку.

Мета нашого дослідження полягає у визначенні та обґрунтуванні педагогічних умов формування профе-

сійної успішності в умовах освітнього середовища закладів вищої освіти, що забезпечить ефективність перебігу цього процесу.

Матеріали і методи. При визначенні та обґрунтуванні педагогічних умов ми керувалися тим, що умови пов'язані з конструюванням освітньої системи, в якій вони виступають одним із її компонентів або чинником та забезпечують ефективність досягнення педагогічної мети. Для досягнення мети використовували такі загальнонаукові методи, як аналіз, синтез, узагальнення, систематизацію та моделювання. Методологічною основою дослідження є положення: теорії пізнання; теорії професійного становлення у вітчизняних та зарубіжних дослідженнях; педагогіки успіху; теорії самовизначення особистості в професійній діяльності; теорія мотивації у навчальній та професійній діяльності; гуманістичної педагогіки.

Результати та їх обговорення. Під педагогічними умовами формування професійної успішності майбутнього вчителя вважаємо такі фактори, які впливають на осмислення та рефлексію професійної діяльності та становлення її компонентів.

Аналіз психолого-педагогічної літератури із проблеми дослідження, вивчення зарубіжного та вітчизняного педагогічного досвіду з проблеми становлення та розвитку професійної успішності вчителя, анкетування майбутніх учителів, анкетування вчителів ЗЗСО дали змогу виявити **педагогічні умови**, які можуть забезпечити ефективність формування професійної успішності майбутніх учителів у освітньому середовищі закладів вищої освіти:

- актуалізація мотивації досягнення як основного механізму позитивної мотивації майбутнього вчителя на професійну успішність;
- спрямованість процесу професійної підготовки на формування моделі поведінки майбутніх учителів як успішної особистості;
- створення праксеологічного мистецько-освітнього середовища, в якому студенти будуть залучені до культурно-мистецьких та дослідницьких проєктів;
- включення студентів у рефлексивний моніторинг власних учбово-професійних досягнень;
- стимулювання активності та навчального інтересу студентів, через оновлення змісту навчальних дисциплін та створення можливостей для продуктивнішого розвитку їхніх педагогічних здібностей;
- використання технологій гуманізації освіти, акцентованих не на змісті, а на формуванні здатностей до вибудови траєкторії особистісного розвитку та професійного зростання.

Проаналізуємо більш детально найважливіші з них. Однією з педагогічних умов формування професійної успішності було визначено актуалізацію мотивації досягнення як основного механізму позитивної мотивації майбутнього вчителя.

На думку М.Магомед-Емінова мотивація досягнення є функціональною системою інтегрованих воедино афективних і когнітивних процесів, що регулює процес діяльності в ситуації досягнення в усьому процесі її здійснення [8]. Мотиви досягнення відображають стійку потребу особистості досягти успіху, бути ефективним та результативним у професійній діяльності.

Одним із методів активізації мотивації досягнення може бути використання наративу. Наратив трактують як розповідь, завдяки якій відбувається усвідомлення власного або культурного досвіду, що використовують для конструювання майбутньої життєвої програми. На думку Р.Мороз, здійснення наративу автобіографічного тексту, насиченого життєвими сценаріями, дозволяє людині упорядкувати власний досвід, краще усвідомлювати свою ідентичність, пережити свою автентичність і свідомо здійснити вибір на користь формування успішної стратегії власного життя [10]. Отже, наратив може стати моделюючим аспектом становлення професійної успішності майбутнього вчителя.

У процесі стимулювання позитивної мотивації на формування професійної успішності у студентів виникає усвідомлення значущості зазначеного конструкту та бажання досягати якостей та показників професійно успішної особистості. Від мотивації залежить ставлення майбутніх учителів до професії, до професійного саморозвитку, активність в учбово-професійній діяльності.

Наступна педагогічна умова - спрямованість процесу професійної підготовки на формування моделі поведінки майбутніх учителів як успішної особистості, що полягає у виявленні майбутнім вчителем професійної спроможності, впевненості у правильності прийнятих педагогічних рішень, адекватною самооцінкою особистісних професійних досягнень, виявом лідерських якостей, дотримання вимог «риторичного портрету лідера» (І.Зязюн, Г.Сагач). Поведінка успішної особистості формується завдяки створенню педагогічних ситуацій успіху, які передбачають певний алгоритм діяльності (О. Гусак, В. Луценко, 2013): установка на діяльність (емоційна готовність), забезпечення діяльності (створення умов); порівняння одержаних результатів із передбачуваними (оцінка результатів).

При визначенні наступної умови ми керувалися тим, що середовище сприймається не тільки як об'єктивний чинник становлення особистості, але й як об'єкт педагогічного впливу, тому воно стає засобом виховання і простором особистісного розвитку. Освітнє середовище, як зазначав В. Ясвін, визначає систему впливів й умов формування особистості, створення можливостей для її розвитку, які містяться як у соціальному, так і в просторово-освітньому оточенні [16, С. 14].

Ми визначаємо праксеологічне мистецько-освітнє середовище як систему, що об'єднує аудиторну й позааудиторну діяльність майбутніх учителів, зорієнтовану на активне залучення студентів до мистецької діяльності, участі у професійних та аматорських мистецьких колективах, у культурно-мистецьких та дослідницьких проєктах. Таке середовище сприяє становленню креативних (акторських, музичних, художніх, дослідницьких та інших) здібностей, системного світогляду та модельного мислення, в якому формується індивідуальний стиль цілеутворення та ціледосягнення.

Вибудова праксеологічного мистецько-освітнього середовища має ґрунтуватися на принципах поліпарадигмального підходу: єдність системної, культурологічної, синергетичної, гуманістичної, акмеологічної та ін. освітніх парадигм. В умовах праксеологічного мистецько-освітнього середовища, з чітко сформульованими професійними проблемами, моделями, задачами, відбувається взаємозв'язок мистецького, освітнього, практично-

го й теоретичного вимірів, що зумовлює педагогічну дієвість у формуванні професійних якостей успішності майбутніх учителів, створюються додаткові можливості для формування необхідних загальнокультурних, професійних і психолого-педагогічних новоутворень.

Наступною умовою формування професійної успішності майбутнього вчителя визначено включення студентів у рефлексивний моніторинг власних учбово-професійних досягнень.

Педагогічна наука визначає рефлексію як відображення, «роздум, сповнений сумнівів і вагань, схильність аналізувати свої переживання» [12, С. 532]; як «процес самопізнання суб'єктом внутрішніх психологічних актів та станів» [там же, С. 504].

Рефлексивний аналіз власних здобутків та їх корекція полягає у здатності критично осмислити та зіставити позитивні й негативні професійні дії та прояви поведінки. Формування цієї якості є чинником саморозвитку та становлення професійних досягнень.

З метою формування здатності до самоаналізу та самооцінки власних педагогічних дій можна використати метод сторітеллінгу (розповідання історій), за допомоги якого майбутні вчителі вчаться формулювати свої думки та розповідати про себе, описувати свої вчинки та почуття, оцінювати та аналізувати наслідки учбово-професійної діяльності.

Наступним методом розвитку здатності до педагогічної рефлексії майбутніх учителів є також рефлексивний або рефлексивно-перцептивний тренінг. Рефлексивний тренінг застосовують як психолого-педагогічну програму розвитку рефлексивних якостей її учасників, у якій відбувається інтенсивне осмислення і переосмислення свого досвіду та формування алгоритмів його аналізу, а також аналізу дій, вчинків, суджень, переживань та установок [11].

Досить ефективним методом закріплення рефлексивних механізмів у майбутніх учителів може бути рефлексивна бесіда [6, с. 121]. Рефлексивна бесіда використовується для аналізу виробничо-педагогічної практики з метою оцінки та виправлення негативних сторін її організації. Основне завдання рефлексивної бесіди полягає у допомозі студенту здійснити моніторинг власної педагогічної діяльності, розвитку здатності впливати та заохочувати учнів до учіння, а також у визначенні шляхів подолання недоліків у професійних діях.

Стимулювання рефлексивної діяльності майбутніх учителів створює продуктивну основу для зростання професійної спроможності, наповнення професійних дій ціннісним змістом, прагненням до самоудосконалення.

Висновок. Отже, реалізація пропонованих педагогічних умов у професійній підготовці майбутніх учителів забезпечить становлення компонентів професійної успішності майбутнього вчителя, що у подальшому буде сприяти професійному самоудосконаленню, якісній підготовці конкурентоспроможних та самодостатніх учителів. Успіх у професійній діяльності завжди має як зовнішню так внутрішню оцінку. Дотримання визначених педагогічних умов забезпечить проектування життєвого шляху в узгодженні із вимогами соціальних та особистісних домагань, збалансування внутрішніх та зовнішніх чинників оцінки успіху як життєвого досягнення.

Подальшого дослідження потребують питання впливу мотивів вибору професії майбутніми вчителями на становлення професійної успішності; визначення чинників адаптації студентів до професійної діяльності та вплив перебігу цього процесу на успішність учбово-професійної діяльності майбутніх учителів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреев В.И. Педагогика: учебный курс для творческого саморазвития. 2 – е изд.. Казань: Центр инновационных технологий, 2006. 608 с.
2. Бережнова Е. В. Прикладное исследование в педагогике: монография. Волгоград: Перемена, 2003. 164 с.
3. Ерофеева Е. В. Факторы профессионально-педагогической успешности: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Саратов, 2001. 208 с.
4. Ипполитова Н. В. Теория и практика подготовки будущих учителей к патриотическому воспитанию учащихся: дис. ... доктора пед. наук: 13.00.08. Челябинск, 2000. 383 с.
5. Киселева Н. Л. Психолого-педагогические условия развития профессиональной успешности учителя: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Курск, 2002. 187 с.
6. Кремешна Т.И. Педагогічна самоефективність: шлях до успішного викладання: Навчально-методичний посібник. Умань. 2010. 168 с.
7. Литвин А., Мацейко О. Методологічні засади поняття «Педагогічні умови». Педагогіка і психологія професійної освіти. 2013. № 4. С.43-60
8. Магомед-Эминов, М.Ш. Трехфакторная модель когнитивной структуры мотивации достижения. Вестник Моск. ун-та. Сер.14, Психология. 1984. №1. С. 57-59.
9. Манько В. М. Дидактичні умови формування у студентів професійно-пізнавального інтересу до спеціальних дисциплін // Соціалізація особистості: зб. наук. пр. Національного педагогічного університету ім.М. Драгоманова. Київ: Логос, 2000. Вип. 2. С. 153—161.
10. Мороз Р.А. Програмування життєвого успіху особистості засобами батьківського нарративу. Тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції «Успішність особистості: потенціал та обмеження». Київ, 2020. URL: <http://www.newlearning.org.ua/content/tezi-dopovidey-mizhnarodnoyi-naukovo-praktichnoyi-konferenciyi-uspishnist-osobistosti>].
11. Орлова О. М. Рефлексивный тренинг в практике профессионализации учителей начальных классов. Как с помощью данной модели рефлексии, можно достичь высокого уровня профессионализации учителей начальных классов? Эксперимент и инновации в школе. 2012. №2. С.41-43.
12. Педагогика: большая современная энциклопедия / сост. Е. С. Рапацевич. Минск: Соврем. слово, 2005. 720 с.
13. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій: навч. посібник / ред. І. А. Зязюн, О. М. Пехота. К.: А.С.К., 2003. 240 с
14. Подласый И. П. Педагогика: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. Заведений. М.: Просвещение: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1996. 432 с
15. Чурсина А. С. Формирование готовности к профессиональному саморазвитию у студентов вуза в процессе изучения психолого-педагогических дисциплин: автореф. дис. ... канд. пед. наук. 13.00.08 – теория и методика профессионального образования. Челябинск. 2011. 18 с.
16. Ясвин В. А. Образовательная среда: от моделирования к проектированию. Москва: ЦКФЛ РАО, 1997. 248 с.

REFERENCES

1. Andreev V.I. Pedagogy: a training course for creative self-developmen. 2 –e izd.. Kazan: Tsentr innovatsionnyih tehnologiy, 2006. 608 p.
2. Berezhnova E. V. Applied research in pedagogy: monograph. Volgograd: Peremena, 2003. 164 p.
3. Erofeeva E. V. Factors of professional and pedagogical success: dis. ... kand. ped. nauk: 13.00.01. Saratov, 2001. 208 p.
4. Ippolitova N. V. Theory and practice of preparing future teachers for the patriotic education of students: dis. ... doktora ped. nauk: 13.00.08. Chelyabinsk, 2000. 383 p.
5. Kiseleva N. L. Psychological and pedagogical conditions for the development of teacher's professional success: dis. ... kand. ped. nauk: 13.00.08. Kursk, 2002. 187 p.
6. Kremeshna T.I. Pedagogical most effective: walk to a successful victorious: Navchalno-metodichniy posibnik. Uman. 2010. 168 p.
7. Litvin A., Maczejko O Methodological Principles of the Notion of "Pedagogical Conditions". Pedagogi`ka i` psikhologi`ya profesi`jnoyi osviti. 2013. № 4. P.43-60
8. Magomed-E`minov, M.Sh. Three-factor model of the cognitive structure of achievement motivation Vestnik Mosk. un-ta. Ser.14, Psikhologiya. 1984. №1. P. 57-59.
9. Manko V. M Didactic understand the form of students in professional for educational interest to special disciplines // Sotsializatsiya osobistosti: zb. nauk. pr. Natsionalnogo pedagogichnogo universitetu Im.M. Dragomanova. Kiyiv: Logos, 2000. Issue. 2. P. 153—161.
10. Moroz R.A. The program of the living success of the specialty with the help of the Batkiv narrative. Tezi dopovidey Mizhnarodnoyi naukovo-praktichnoyi konferentsiyi «Uspishnist osobistosti: potentsial ta obmezheniya». Kiyiv, 2020. URL: <http://www.newlearning.org.ua/content/tezi-dopovidey-mizhnarodnoyi-naukovo-praktichnoyi-konferentsiyi-uspishnist-osobistosti>].
11. Orlova O. M. Reflexive training in the practice of professionalization of primary school teachers. How, using this model of reflection, can a high level of professionalization of primary school teachers be achieved? Eksperiment i innovatsii v shkole. 2012. № 2. P.41-43.
12. Pedagogy: big modern encyclopedia / sost. E. S. Rapatsevich. Minsk: Sovrem. slovo, 2005. 720 p.
13. Preparation of the future teacher before the introduction of pedagogical technologies: navch. posibnik / red. I. A. Zyazyun, O. M. Pehota. K.: A.S.K., 2003. 240 p.
14. Podlasyiy I. P. Pedagogy: ucheb. posobie dlya stud. vyssh. ped. ucheb. Zavedeniy. Moskva: Prosveschenie: Gumanit. izd. tsentr VLADOS, 1996. 432 p.
15. Uznadze D.N. Installation theory. Moskva: Iz-vo «Institut prakticheskoy psihologii», Voronezh: NPO «MODEK», 1997. 448 p.
16. Chursina A. S Formation of readiness for professional self-development among university students in the process of studying psychological and pedagogical disciplines: avtoref. dis. ... kand. ped nauk. 13.00.08 – teoriya i metodika professionalnogo obrazovaniya. Chelyabinsk. 2011. 18 p.
17. Yasvin V. A. Educational environment: from modeling to design. Moskva: TsKFL RAO, 1997. 248 p.

Pedagogical conditions of a future teacher's professional success formation in the educational environment of higher educational establishment

T. V. Skoryk

Abstract. Based on the analysis of the essence of the concepts "pedagogical conditions" and "teacher's professional success", the most favorable pedagogical conditions for the formation of professional success in the educational environment of higher education establishments are identified and substantiated. The essence of the most important pedagogical conditions based on the polyparadigmatic approach is revealed, as organizational and content factors of a future teacher's professional training that influence the insight and reflection of professional activity, the formation of its components. The implementation of the suggested pedagogical conditions will ensure the formation of professional success components, the training quality of competitive and self-sufficient teachers.

Keywords: *Pedagogical conditions, professional success, future teacher, educational environment, professional training.*